

САҲНА НУТҚИ

**БОЛАЛАР МУСИҚА ВА САНЪАТ
МАКТАБЛАРИ УЧУН ЎҚУВ ДАСТУРИ**

“Саҳна нутқи” фанининг тавсифи, ўқув жараёнидаги ўрни ва аҳамияти

Театрда бадиий образ яратиш, қаҳрамон хатти-ҳаракатлари, ҳис-туйғуларини томошабинга етказишда “Саҳна нутқи” асосий ифода воситаларидан бири. “Саҳна нутқи” фани тўғри нафас олиш, ўқувчи овоз марказини шакллантириш, орфоэпия нормаларига амал қилиш бадиий адабиётни ўрганиш, оғзаки нутқнинг мантикий-интонацион кўникмаларини ўзлаштиришни ҳамда аниқ ва равон талаффузни қамраб олади.

“Саҳна нутқи” фани театр санъати соҳасида энг муҳим бадиий йўналишни англатади. “Саҳна нутқи” фанидаги асосий йўналтирувчи ғоя - бу саҳна ҳаракати орқали болаларнинг нутқ маданиятини, ижодкорлик, кузатиш, эътибор, диққат, тасаввур, ҳиссиёт ва бошқа фазилатларни ривожлантиришни кўзда тутати. К.С.Станиславский айтганидек; *“ўзлаштирилган нутқ техникаси шаклнинг соддалиги ва олижаноблиги, муסיқийлиги, барқарор ва хилма-хил ритм, ички хотиржамлик орқали фикр ва туйғуларни изчил ифодасини таъминланиши керак”*.

Ушбу дастур маданий-эстетик, маънавий ва ахлоқий ҳисларни шакллантириш учун бадиий ва ижодий тайёргарлик, ҳаётни янада қулайроқ англаш, мақсадларга осон эришиш учун мўлжалланган.

Нутқ, ўйин ва хатти-ҳаракатнинг бирлиги инсоннинг ички дунёсини шакллантирадиган, ҳиссий ва жисмоний ривожланишнинг, қолаверса ўқувчи ахлоқий ва бадиий таълимотининг мукаммал воситасидир.

Дастурнинг ўзига хос хусусияти бу мутахассисларни (рассомлар, китобхонлар, радиоэшитувчилар) тарбиялаш эмас, балки баркамол, ҳар томонлама шахсиятни ривожлантириш ва она тилига барқарор муҳаббатни уйғотиш муаммоларини ҳал этишдир. “Саҳна нутқи” тўғри нутқ учун хизмат қилади, эшитиш, нафас олиш тизимини шакллантиради ва ривожлантиради.

Шунинг учун, нутқни нафас олиш машқларини саҳналаштириш жараёнида ўқувчи бир вақтнинг ўзида ўз соғлиғини мустаҳкамлайди ва нутқ органлари фаоллигини оширади.

Ҳақилдоқ - нутқда ва айниқса нафас фаолиятидаги муҳим омилдир. Эшитиш - бу ҳақилдоқ ва бутун вокал аппаратларининг овозни шакллантирувчи, хатти-ҳаракатларнинг асосий регулятори ва тузатувчиси, шунинг учун овозни тарбиялашда биринчи навбатда унга эътибор бериш керак. Эшитиш йил давомида, қолаверса овоз билан бир вақтда ривожланмайди ва унинг ривожланиши ва ўзлаштирилиши ҳар доим олдинга силжиши керак.

Бошқа фанлар билан ўзаро боғлиқлиги

Ушбу дастурга муофиқ ўқувчилар театр санъатининг бошқа фанлари билан шуғулланишлари мумкин: “Актёрлик маҳорати”, “Саҳна ҳаракати”, “Саҳна амалиёти”, “Грим”, “Ритмика ва пластика”, “Театр тарихи” болалар мусиқа мактабларида юқори даражадаги ахлоқ ва маданият, театр санъатида кенг дунёқараш ва яхши ижро маҳоратига эга яхлит шахсни тарбиялашга имкон беради.

Дастурнинг янгилиги турли ёш гуруҳларида ўқувчиларни биргаликда ижод қилиш шароитида ижодий шахсни шакллантириш, ўқувчиларни ўқитишда ижодий ёндошув ва театр санъатининг таълим соҳаларида ранг-баранг репертуарларни ҳар томонлама мазмунли танлаб олишдан иборат.

“Саҳна нутқи” фан дастури тажрибасини ўзлаштириш учун нутқ, сўз ва саҳна ҳаракатлари орқали ўқувчиларни саҳна санъати билан таништиришнинг ғайриоддий, ноанъанавий усулини очиб беради. Ўқувчи янада хотиржам, мулоқотда ҳиссиётга мойил бўлади, у ўзини нозик ва дунёни чуқурроқ ҳис қилади.

Саҳна нутқи машғулотларини ўтказиш шакли

“Саҳна нутқи” фанидан амалий машғулотлар якка машғулотлар шаклида олиб борилади.

Якка машғулотлар ўқувчининг индивидуал хусусиятларга мос равишда қуриш имконини беради.

Ўқувчининг тайёргарлиги даражасига

қўйиладиган талаблар:

Ўқув жараёнида орттирилган кўникмалар ўқувчилар томонидан ҳар бир ўқув йили охирида имтихон ёки назорат дарсида кўрсатиладиган муайян ижодий ишда амалга оширилади:

- ♦ Саҳна нутқининг техник асосларини билиш;
- ♦ Саҳна нутқининг асослари бўйича кўникмалар;
- ♦ Нутқнинг ифодавий воситаларидан фойдаланиш кўникмалари;
- ♦ Нафас олиш ва овоз манбаларининг эгилувчанлиги ва ҳаракатчанлиги лаёқати;
- ♦ Нафас олиш, артикуляция кўникмаларига эга бўлиш;
- ♦ Унли ва ундош товушларни тўғри талаффуз қилиш.

Фаннинг мақсад ва вазифалари

Мақсади: Ўқувчининг нутқ маданиятини ривожлантириш, нутқ санъатининг элементларини шакллантириш ҳамда кучли, мослашувчан, овоз имкониятига эга бўлиш.

Вазифалар:

- Ҳар бир ўқувчининг ёши ва индивидуал имкониятларига мувофиқ нутқ техникасининг асосий дастурий материални ўзлаштириш;
- Тўғри адабий талаффузни қўллаш қобилиятини ривожлантириш;
- Ўқувчини бошланғич кўникмаларига эга бўлиш ва йўналтирилган овозга ўргатиш, келажакда бутун нутқ аппарати ва ундан оқилона фойдаланиш қобилиятини ўргатиш;
- Овознинг табиий марказини аниқлаш ва мустаҳкамлаш;
- Мушакларнинг эркинлигини таъминлаш;
- Нутқий нуқсонлардан ҳоли бўлиш.

Ривожлантириш:

- Ўқувчида эшитиш, диққат ва хотирани ўстириш;
- Бадиий дид ва гўзал ҳамда эстетик туйғуларни ривожлантириш;

- Нутқ аппаратини (нафас олиш ва артикуляция, талаффуз) фаоллаштириш.

Тарбиялаш:

- Ўқувчини жўшқин театр тилининг гўзаллигига қизиқтириш;
- Хулқ-атворнинг ахлоқий меёрларини, жамоада ишлаш ва умумий қоидаларга бўйсиниш қобилиятини тарбиялаш;
- Ўзининг ишига, синфдагиларнинг ишларига ҳам танқидий баҳо бера олиш қобилиятини тарбиялаш.

Биринчи ўқув йили: Дастур куйидаги асосий йўналишларни очиб беради: ўқувчининг овоз ва нутқ аппаратининг табиий кўникмаларини ўрганиш, нутқ техникасининг (нафас, овоз, талаффуз) услубий асослари билан танишиш, оғзаки нутқнинг асосий элементларини ўрганиш;

Иккинчи ўқув йили: Фикрларни ифода этиш воситаси сифатида овозни йўналтиришга қаратилган, оғзаки нутқнинг ички ва ташқи техникасини маҳорат билан ўзлаштириш, нутқнинг интонацион экспрессивлигини ривожлантириш, нутқий характер, асарнинг услуб хусусиятлари, шеъррий асарлар, эртак ва масалларда оғзаки нутқнинг кўникмаларини шакллантириш;

Учинчи ўқув йили: Бунда ўзбек мумтоз адабиёти намуналарини (рубойий, ғазал, сонет ва бошқалар) ифодали ўқиш, ижро маҳоратига эришишга қаратилган бўлиб, дастур ўқувчининг қобилияти ва истеъдодини намоён этиш учун шароит яратишга қаратилган;

Тўртинчи ўқув йили, ҳикоялар ва насрий матнларни ифодали ўқишда моҳирликка эришишга қаратилган.

Бешинчи ўқув йили: Монологларни ўқишда ижро кўникмасига эришиш.

Муваффақиятли машғулот ўтказиш ва синфда махсус ижодий муҳит яратиш учун рағбатлантириш ва мотивация усуллари қўлланилади.

- **коммуникатив таълим усули** - ўқувчиларнинг ижодий камолотга эришишда шароит яратиш, бошқаларнинг фикрларини ҳурмат қилиш, ҳар қандай ижодий таклиф, ғояларга эътибор беришни назарда тутади;

- **эмоционал усул** - ўқувчига ўзи иштирок этишни ёқтирадиган вазифа, рол, ижод тури учун материал танлашга имкон беради;

- **имконият яратиш усули** - ўқувчининг спектаклларда, ижодий шоу-дастурларида муваффақият қозониш усули. Бу кичик рол бўлсин, лекин сиз ўқувчига ҳозирги пайтда умумий иш, унинг “эксклюзивлиги” учун қанчалик муҳимлигини кўрсатишингиз керак, шунда у вазифани бажаришда янада масъулиятли ва ижодий ёндошишга ҳаракат қилади.

Дастурнинг муваффақият калити:

○ ўқувчиларнинг ижодий қобилиятини очиб бериш учун ўқув машғулотларини ташкил этишнинг турли шакллари ва усулларидан фойдаланиш;

○ ижодий иш тақдиротига бўлган қизиқишини ошириш;

○ ўқувчининг фаоллигини нафақат натижа, балки унга эришиш жараёни бўйича ҳам баҳолаш; ўқувчиларнинг ўзларини ифода этиш усулини (вазифани бажараётганда) топишга интилишларини рағбатлантириш, дарс давомида тенгдошларининг ишлаш усулларини таҳлил қилиш, мақсадга эришишнинг энг оқилона усулларини танлаш ва ўзлаштириш;

Дарсларда қуйидаги шакл ва усуллардан фойдаланилади:

- ◆ Тушунтириш;
- ◆ Ҳикоя қилиш;
- ◆ Суҳбатлашиш;
- ◆ Адабиёт билан ишлаш;
- ◆ Назорат дарслари;
- ◆ Мустақил иш;
- ◆ Бадиий матнларни ёдлаш ва ўқиш.

Дарс машғулотлари самарали ўтиши учун функционал машғулот қулайлигини яратиш керак. Машғулотлар ёшга боғлиқ хусусиятлар ҳамда ўқувчининг тайёргарлик даражасини ҳисобга олган ҳолда тузилади.

Ўқувчининг ижобий ҳис-туйғуларни уйғотиш керак, чунки улар ижодий фаолиятнинг шартларидан бири ва ақлий жараёнларнинг муҳим тартибга солувчиси. Янги билимларни ўзлаштиришни ўқувчилар завқ билан қабул қилишлари керак, чунки ҳар қандай бир хиллик, бир хил такрорлаш монотонликни келтириб чиқаради ва натижада машғулотга бўлган қизиқиш сусаяди. Ўқувчининг ёш хусусиятларини инобатга олган ҳолда янги материални киритиш керак, шунинг учун ўқишнинг биринчи йилида бу ўйинқароқлик билан олиб борилади. Кейинги ўқув йилларида интеллектуал юк аста-секин ўсиб боради ва “мустақил” изланишлар қилиш имконияти пайдо бўлади.

Мавзу бўйича ўқув машғулотларини амалга ошириш учун моддий-техник шароитларнинг тавсифи - санитария ва ёнғин хавфсизлиги қоидалари ва меёрларига жавоб берадиган ижодий устахона театр санъати талаблари асосида таъмирланган бўлиши лозим. Амалий машғулотларнинг ўқув режа ва фан дастурига мувофиқ олиб борилиши кўзда тутилади.

Дидактик материаллар:

- Кўргазмали ва ўқув қўлланмалар;
- Кўрсатмалар;
- Бадиий адабиётларнинг мавжудлиги.

Моддий ва техник материаллар:

- синф хонаси;
- стол, табуреткалар;
- магнитофон, DVD плеэр;
- Махсус ёритиш ва овоз ускуналари билан сахна;
- муסיқий кутубхона;
- Либослар, реквизитлар ва безакларни яратиш учун моддий база
- кутубхона;
- Дарс машғулотларини ўтказиш учун санитария ва гигиеник шароитлар зарур ва синф жиҳозларининг эстетик жойлашуви ижодий кайфият ҳамда ўқитувчи ва ўқитувчи ўртасидаги самарали мулоқотга ёрдам беради.

Дастур таркиби

Биринчи ўқув йили

Биринчи ўқув йилининг вазифалари:

- Нутқ аппаратининг фаоллиги учун бошланғич техник машқларни ўргатиш;
- Матнларни ифодали ўқиш ва оддий шеърларнинг оҳангдорлигини мустаҳкамлашга йўналтириш;
- Ўқувчиларнинг саҳнада эркин ва самимий тутиши учун ички сиқиликлардан ҳоли бўлишга ундаш;
- Ўзлаштирилган кўникмаларни саҳнада қўллай билишга ўргатиш.

1. Кириш дarsi.

Назария: "Саҳна нутқи" фанига кириш. Қадимги Юнонистондан ҳозирги кунгача бўлган театр тарихи, саҳна маданияти, саҳна нутқи, актёрлик маҳорати юзасидан қисқача маълумотлар билан танишиш. Актёр нутқи, нутқ техникасини (артикуляция, нафас, овоз, талаффуз) ўзлаштириш.

2. Нафас устида ишлаш.

Назария: Нафас олиш ва чиқариш техникаси, нафас турлари.

Амалиёт: Махсус машқлар орқали тўғри нафас олиш ва чиқаришни ўзлаштириш.

3. Талаффуз.

Назария: Товушларнинг артикуляцион ҳолати ва талаффуз тушунчаси.

Амалиёт: Махсус машғулотлар орқали артикуляция ва товушларнинг тўғри талаффузни ўрганиш.

4. Резонатор (қайтаргичлар)

Назария: Резонатор тушунчаси, овозни йўналтиришда резонаторларнинг функционал вазифаси.

Амалиёт: Резонаторларни уйғотиш ва фаоллаштириш учун махсус машқлар устида ишлаш.

5. Умумий ишларни жамлаш.

Назария: Материалларни тайёрлаш, тўртликлар, тез айтишлар, мақоллар ва ҳикматлар топиш.

Амалиёт: Индивидуал ва гуруҳли иш учун машғулотлар.

6. Якуний дарс машғулот.

Амалий: Умумкомплекс машғулотлар ва матнлардан иборат бадий кўргазма. Ўқитувчилар ва томошабинлар томонидан якуний ишни баҳолаш.

Биринчи ўқув йили учун талаблар:

1. Машғулотларни мустақил бажариш тавсия этиш;
2. Адабий матнларда товушларнинг тўғри талаффузига амал қилиб ўқиш;
3. Овознинг паст ва баландлигига аҳамият қаратиш;
4. Нутқ техникасига амал қилиш;
5. Товушларни тўғри ва аниқ талаффуз қилиш, ямлаш, чайнаш, нутқий нуқсонлардан ҳоли бўлиш ўзлаштирилади.

Дастур таркиби

Иккинчи ўқув йили

Иккинчи ўқув йилининг вазифалари:

- Овозли нутқ аппаратини ривожлантириш бўйича машқларни давом эттириш;
- Бажарилган машқлар ва машғулотларни эслаш ва мустаҳкамлаш;
- Мураккаб шеърлар, эртак ва масалларни ифодали ўқиш ва талаффузнинг тозаллигига эришиш, ушбу асарларнинг темп-ритмининг ўзига хос хусусиятларини англаш.

1. Кириш дарси.

Назария: Янги ўқув йилининг вазифалари: 1-ўқув йилида олинган билимларни қайта такрорлаш.

2. Нафас устида ишлаш.

Назария: “Нафас олиш аппарати” фаолиятини такрорлаш.

Амалиёт: нафасни ривожлантириш учун амалий машқлар.

3. Овоз кучи.

Назария: “Овоз кучи” тушунчаси.

Амалиёт: овоз кучини ривожлантириш учун амалий машғулотлар.

4. Нутқий темпо-ритм.

Назария: Нутқ темпо-ритми тушунчаси.

Амалиёт: Нутқ темпо-ритмини ривожлантириш учун машқлар.

5. Талаффуз

Назария: Талаффуз, артикуляция тушунчаси.

Амалиёт: Талаффузни ривожлантириш учун амалий машқлар.

6. Диапазон.

Назария: Диапазон тушунчаси.

Амалиёт: Диапазонни ривожлантириш учун махсус машқлар.

7. Овоз жарангдорлигининг муסיқийлиги

Назария: Муסיқий товуш функцияси ҳақида тушунча.

Амалиёт: Овозни йўналтириш машқлари.

8. Кенг қамровли машғулот.

Назария: Ўзлаштирилган машғулотларни жамлаш.

Амалиёт: Умумкомплекс машқлар жамланмаси.

9. Умумий ишларни жамлаш.

Назария: Материалларни жамлаш, шеър, масал ва эртаклар танлаш.

Амалиёт: Матн устида ишлаш. Умумий, гуруҳ ва индивидуал машғулотлар.

10. Якуний дарс:

Амалий: Умумкомплекс машқлар ва матнлар (шеър, масал, эртаклар) дан бадиий кўргазма. Ўқитувчилар ва томошабинлар якуний ишни баҳолаши.

Иккинчи ўқув йили учун талаблар:

1. Овоз аппаратини ривожлантириш учун махсус матнлар устида ишлаш;
2. Болалар адабиёти асарлари билан танишиш (С.Михалков, С.Маршак, А.Обиджон, П.Мўмин ва А.Крилов, А.Барто ва бошқалар);
3. Овоз кучи, нутқ темпо-ритми, овоз жарангдорлиги муסיқийлиги англаш;
4. Ижодий кўникмаларни ўзлаштириш ва мустаҳкамлаш;
5. Ифодали шеър ўқиш асосларини билиш;
6. Шеър ўқишда ифодали таъсирчанликка эришиш;

Дастур таркиби

Учинчи ўқув йили

Учинчи ўқув йилининг вазифалари:

- Овоз ва нутқ аппаратини ривожлантириш бўйича ўқув машқларини давом эттириш;
- Ўзлаштирилган машқларни эслаш ва такрорлаш;
- Классик шеърларни (рубойи, ғазал, сонет) ифодали ўқишни ўрганиш;

1. Кириш дарси.

Назария: Янги ўқув йили учун вазифалар, 2-синфда ўзлаштирилган машқларни эслаш ва такрорлаш.

2. Нафас устида ишлаш.

Назария: “Нафас олиш аппарати” тушунчасини эслаш ва тиклаш.

Амалиёт: Нафасни мустаҳкамлаш учун амалий машқлар.

3. Овоз кучи.

Назария: “Овоз кучи” тушунчасини хотирада тиклаш.

Амалиёт: Овозни йўналтириш учун амалий машқлар.

4. Нутқий темпо-ритм.

Назария: Нутқ темпо-ритми тушунчаси.

Амалиёт: Нутқ темпо-ритмини ўстириш учун амалий машқлар.

5. Талаффуз.

Назария: Талаффуз, артикуляция тушунчаси.

Амалиёт: Талаффуз ва артикуляцияни ривожлантириш бўйича амалий машғулотлар

6. Диапазон

Назария: Диапазон тушунчаси.

Амалиёт: Машғулотлар доирасидаги сўзларни кенг ва чўзиқ ҳолда юқори, пастга йўналтириш. Энг паст товушдан юқори баландликка, яъни “зинапояларга” кўтарилиш ва ҳ.к.

7. Тембр санъати.

Назария: ҳиссий кайфиятни овоз тембри орқали етказиш.

Амалиёт: лирик туйғулар, ишонч, мулойимлик ҳисларини майин ҳамда самимий овоз тембри орқали, нафрат, ғазаб ҳиссини овознинг қаттиқ, қўпол тембри орқали етказиш. Овоз тембри орқали ҳис-туйғуларни ифодалаш ўқувчининг муҳим вазифасидир.

8. Кенг қамровли машғулот.

Назария: Ўзлаштирилган машғулотлар тўғрисидаги билимларни жамлаш.

Амалиёт: Нафас олишдан тортиб то овоз тембригача бўлган машқларни тўплаш.

7. Умумий ишларни жамлаш.

Назария: Классик шеърлар, рубоий, ғазал, сонетларни тайёрлаш. (А.С.Пушкин, С.Есенин, А.Навоий, З.М.Бобур, А.Орипов. В.Шекспира)

Амалиёт: Матн устида ишлаш.

8. Якуний дарс:

Амалиёт: Тренинг-машғулотлар ҳамда матнларнинг (рубоий, ғазал, сонет) бадий кўргазмаси. Ўқитувчилар ва томошабинларнинг якуний ишни баҳолаши.

Учинчи ўқув йили учун талаблар:

1. Овоз ва нутқ аппаратини ривожлантириш учун машқлар тўплами;
2. Тушунчалар: темпо-ритм, овоз кучи, тембр санъати;
3. Классик шеърларни ифодали шқишни билиш;
4. Овоз тембри, жаранги ва оҳангдорлигини билиш;
5. Ўзлаштирилган ижодий кўникмаларни классик шеърлар орқали ифодалаш;
6. Образларнинг нутқий характеридаги ранг-барангликни ёритиш.

Дастур таркиби

Тўртинчи ўқув йили

Тўртинчи ўқув йили учун вазифалар:

- Овоз ва нутқ аппаратини фаоллаштириш учун амалий машқларни давом эттириш;
- Ўзлаштирилган тренинг-машғулотларни жамлаш;
- Болалар адабиётидан олинган ҳикоя ва насрий асарлардан олинган матнлар ижроси.
- Саҳна ҳаракатининг дастлабки кўникмаларидан фойдаланган ҳолда нутқий хатти-ҳаракатни ўзлаштириш.

1. Кириш дarsi.

Назария: Янги ўқув йилининг вазифалари, 3-синфда ўзлаштирилган машғулотларни эслаш ва такрорлаш.

2. Нафас устида ишлаш.

Назария: "Нафас олиш аппарати" тушунчасини эслаш ва тиклаш. "Ички" ва "ташқи" нутқ техникасини ўзлаштириш.

Амалиёт: Нутқ техникасини мустаҳкамлаш учун амалий машғулотлар.

3. Овоз кучи.

Назария: "Овоз кучи" тушунчаси.

Амалиёт: Овоз кучи учун амалий машғулотлар.

4. Нутқий темпо-ритм.

Назария: Нутқ темпо-ритми тушунчаси.

Амалиёт: Нутқ темпо-ритми учун амалий машқлар тўплами.

5. Талаффуз.

Назария: Талаффуз, артикуляция тушунчаларини эслаш ва мустаҳкамлаш.

Амалиёт: Талаффуз ва артикуляцияни ривожлантириш учун амалий машғулотлар.

6. Диапазон.

Назария: "Диапазон" тушунчаси.

Амалиёт: Машғулотлар доирасидаги сўзларни кенг ва чўзиқ ҳолда юқори, пастга йўналтириш. Энг паст товушдан юқори баландликка, яъни "зинапояларга" кўтарилиш ва ҳ.к.

7. Сўз хатти-ҳаракати

Назария: Ҳаракат пайти, ноқулай ҳолатда овознинг табиий ва эркинлигини топиш.

Амалиёт: "Арқонда сакраш", копток билан ўйнаш, қўшимча нарсалар предметлар билан ишлаганда нутқий хатти-ҳаракатни ифодалаш.

8. Умумкомплекс машғулот

Назария: Машғулотлар давомида ўзлаштирилган билимларни жамлаш.

Амалиёт: Нафас олишдан тортиб то овоз тембригача бўлган машқлар тўпламини белгилаш.

9. Умумий ишларни жамлаш.

Назария: Материалларни тайёрлаш, (ҳикоя, насрий асарлар) ифодали ўқиш.

Амалиёт: Матн устида ишлаш.

10. Якуний дарс:

Амалиёт: Амалий машқлар ва матнларнинг (ҳикоя, насрий асар) бадиий кўргазмаси Ўқитувчилар ва томошабинларнинг якуний ишни баҳолаши.

Тўртинчи ўқув йили учун талаблар:

1. Овоз ва нутқ аппаратини мустаҳкамлаш учун машқларни жамлаш;
2. Нутқий хатти-ҳаракат тушунчаси;
3. Болалар адабиётидан ҳикоя ва насрий асарларни ўзлаштириш;
4. Талаффуз, мусиқий овоз машқлари ва нутқнинг хатти-ҳаракатини ўрганиш.
5. Саҳнада образ яратиш, ҳис-туйғуларни эмоционал талқин қилишда ранг-баранг ифодавийликдан фойдаланиш;
6. Репитиция ва ижодий чиқишларда саҳнавий хатти-ҳаракатнинг дастлабки кўникмаларини қўллаш.

Дастур таркиби

Бешинчи ўқув йили

Бешинчи ўқув йили учун вазифалар:

- Овоз ва нутқ аппаратини фаоллаштириш учун амалий машқларни давом эттириш;
- Ўзлаштирилган тренинг-машғулотларни жамлаш;
- Болалар адабиётидан олинган ҳикоя ва насрий асарлардаги воқеаликни саҳна нутқи орқали очиқ бериш. Кичик саҳнавий кўринишларни тайёрлаш;
- Мураккаброк адабий материаллардан олинган (инсценировка, спектакллар) образ матларини характерини нутқ орқали ифодалаш. Пьесалардан парчалар ва монологлар ўқиш;

- Тўрт йиллик ўқиш давомида сўз хатти-ҳаракатини мустаҳкам ўзлаштиришлаш;
- Мезансценаларнинг жойлашувини ўрганиш;
- Якуний рейтинг назоратида ўзлаштирилган амалий кўникмалардан тўлиқ фойдаланиш.

1. Кириш дарси.

Назария: Янги ўқув йилининг вазифалари билан танишиш, 4-синфда ўзлаштирилган машқларни эслаш ва такрорлаш.

2. Нафас устида ишлаш.

Назария: “Нафас олиш аппарати” тушунчаси. "Ички" ва "ташқи" нутқ техникасини ўзлаштириш.

Амалиёт: Нутқ техникасини ривожлантириш учун амалий машқлар.

3. Овоз кучи.

Назария: “Овоз кучи” тушунчаси.

Амалиёт: Овоз кучини фаоллаштириш учун амалий машқлар.

4. Нутқий темпо-ритм.

Назария: Нутқий темпо-ритм тушунчаси.

Амалиёт: Нутқий темпо-ритмни ривожлантириш учун машқлар жамланмаси.

5. Талаффуз.

Назария: Талаффуз, артикуляция тушунчаси.

Амалиёт: Махсус машқлар асосида талаффуз ва артикуляцияни мустаҳкамлаш.

6. Саҳнавий сўз ва мезансцена қурилиши.

Назарий: “Мезансцена” тушунчаси. Монолог ва диалогларга қурилган саҳнавий кўринишларни яратиш. Босқичма-босқич овоз имкониятларини белгилаб олиш.

7. Сўз хатти-ҳаракати.

Назария: Ноқулай хатти-ҳаракатларда овознинг табиий ва эркинлигини топиш.

Амалиёт: Турли матнларда фаол машқларни қўллай билиш.

8. Умумкомплекс машғулотлар.

Назария: Машғулотлар давомида ўзлаштирилган машқларни жамлаш.

Амалиёт: Нафас машқларидан то сўз хатти-ҳаракатигача бўлган машқлар тўплами. Актёрлик маҳорати орқали муайян матндаги ҳиссиётларни нафақат овоз тембри ёрдамида, балки юз ифодаси, пластика, имо-ишоралар ёрдамида етказиб бериш.

9. Умумий ишларни жамлаш.

Назария: Материалларни тайёрлаш, матнларни (пьеса, роман, ҳикоялар ва бошқалар) танлаш орқали оммавий мезансцена ва услубларни билиш.

Амалиёт: Умумий якка машғулотлар.

10. Якуний дарс:

Амалиёт: Умумкомплекс машқлар ва матнларнинг (монолог, сахна кўринишлар) бадиий кўргазмаси. Ўқитувчилар ва томошабинларнинг якуний ишни баҳолаши.

Бешинчи ўқув йили учун талаблар:

1. Саҳна нутқ мезансценаси тушунчаси;
2. Овоз ва нутқ аппаратини ривожлантириш учун машқлар тўплами;
3. Сўз хатти-ҳаракати;
4. Роль, образ устида ишлаш, мезансценаларда матнлардан тўғри фойдаланишни ўзлаштириш;
5. Ўқув йили давомида ўзлаштирилган ижодий кўникмаларни якуний ишларда ҳамда спектакль тақдимотида қўллаш.

Методик кўрсатмалар:

Овоз марказини топиш, шакллантириш ҳамда мақсадли йўналтириш мураккаб ва узок давом этадиган жараёндир, бу эса доимий тайёргарликни ва энг муҳими, овозни тўғри шакллантириш ҳамда нутқий хатти-ҳаракат жараёнларини бошқаришда мустақил, мазмунли, онгли ёндошувни талаб қилади. Ҳар бир ўқувчининг индивидуал имконияти асосида ўқитилиши унинг лаёқати ва иқтидорини ривожлантиради. Ўқувчиларда образ тушунчасини шакллантиришда, уларнинг тасаввури, фикрлаши асосида

ўзлигини топиши, овози ва ҳолатини мослаши, янги топилмалар билан ижросини бойитиши, ҳиссиётларидан ва яратган образидан қониқиш ҳиссини англаши лозим. Синфда ўзлаштирилган машқлар ҳар сафар янги вазифалар, янги “бурилиш” билан бойитилади. Ҳар бир дарсда бажарилган машқлар ва орттирилган кўникмалар ҳажми ўқувчининг ўзига хос шароитлари ва ижодий ёндошувига қараб ўзгаради.

Ўқитувчи ўқувчининг овоз имкониятлари, ўзига хос хусусиятларини топишда ёрдам берадиган овоз машқларига индивидуал ёндошадиган машғулотларни амалда жорий қилиши лозим. Ўқувчиларнинг ижодий лаёқати болалар адабиётидан танланган адабий парчалар, шеърлар, монологларни ўқишида намоён бўлади.

Ўқувчиларнинг ифодали ўқиш иқтидори турли жанрдаги адабий-бадий матнлар, шеърлар, монологлар ва уларнинг таҳлил ва талқин уйғунлигида ўзлаштирган амалий ижро кўникмалари асосида такомиллашади ва мустаҳкамланади. Педагог ўз ўқувчилари фаолиятини доимий кузатиб бориши натижасида уларни жиддий ва чуқур ўрганиб, ҳар бирининг интилишлари, қизиқишларидан келиб чиқиб, тўғри йўналтириши ва мавжуд муаммоларини фанни ўзлаштириш воситалари орқали ечим топади.

Бу ўринда педагогнинг асосий вазифаси ҳар бир ёш иқтидорни томошабин олдида эркин тутиши, аниқ, таъсирчан ифода маҳоратини ривожлантирадиган ижодий изланиш ва ижодий муҳитни яратиш бўлиб, ўзи эса иккинчи планга ўтади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Асосий адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т.: Ўзбекистон, 2016.
2. Мирзиёев Ш.М Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Т.: Ўзбекистон, 2017.
3. Мирзиёев Ш.М Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017.
4. Тўлаганов А. Саҳна нутқи. – Т., Мусиқа, 2010.
5. Носирова А. Саҳна нутқи. – Т., Тафаккур бўстони, 2013

Қўшимча адабиётлар

1. Бобоназарова Б. Саҳна нутқи. –Т., ЎзДСИ, 2004
2. Джулдиқараева Х. Саҳна нутқи (Талаффуз техникаси). – Т., ЎзДСИ, 2008.
3. Жуманов И. Саҳна нутқи. –Т., Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2007.
4. Нурмуҳаммедова Ў. Саҳна нутқи. – Т., ЎзДСИ, 2008.
5. Ямин Қурбон. Сайланма. – Т., Насаф нашриёти. 2010 йил
6. Ходжиматова М. Саҳна нутқи. –Т., Янги аср авлоди. 2011.
7. М.Худойқулов. Масаллар. – Т., Наврўз нашриёти. 2014.
8. М.Ходжиматова. Саҳна нутқи. – Т., Наврўз нашриёти. 2019.